

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהר, תשע"ה
מספר 1118בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סגולות חקלאיות בשנת השמיטה

מאיר גרוזמן

אפשר שאחת מן ההלכות העוסקות בשנת השמיטה עוסקת בסגולותיה. וזה לשונה: "אין תולין תחובין בתאנה" (תוספתא שביעית א, ט).

בתלמוד הירושלמי נתפרשה הלכה זו בלשון זה (שביעית ד, ד):

"כיצד הוא עושה? מייתי [=מביא] ייחור מתאנה שטר ותולה בה, ואמר לה: הדא עבדת [=זו עושה פרי], ואת לית עבדת" [=ואת אינך עושה פרי].

ועדיין אין בהסבר זה די. לפיכך נאמרו בה כמה פירושים:

א. מדובר בעץ תאנה שעלה בו שחין, ובעליו תולה עליו ממרח רפואי ("שטר") עשוי מייחור טחון של עץ תאנה אחר כדי להבריאו. וההלכה אומרת שאסור למרוח את הממרח על השחין, ואפילו לתלותו. מכאן שפעולה זו היא בגדר עבודה האסורה בשנת השמיטה ("פני משה").

ב. מדובר בעץ שאינו עושה פירות, ובעליו תולה עליו ענף מאילן עושה פירות, כדי שיעשה פירות, ואומר לו: "ייחור זה עושה פירות, ואתה אינך עושה פירות!". ונתפרשה המילה "שטר" מלשון 'סטירה', היינו עונש ("מנחת ביכורים").

ג. מדובר בעץ שאינו עושה פירות, ובעליו מביא ייחור מתאנה אחרת וכותב שטר, ותולה את שניהם על העץ שאינו עושה פירות. וכיוון שהעץ העקר עתיד להניב פירות בעקבות המעשה, אסור לעשות כן בשביעית ("פאת השולחן").

ד. מדובר בעץ עושה פירות, ובעליו מביא ייחור מתאנת "שטר", כלומר תאנה שוטה שאינה עושה פירות, ותולה אותו על העץ העושה פירות, ואומר לייחור: ראה, העץ הזה עושה פירות, ואילו אתה, השוטה, אינך עושה פירות.

פרט לפירוש הראשון, הרואה בפעולה זו פעולה חקלאית הבאה לרפא את העץ, רואים יתר הפרשנים בפעולה זו סגולה בלבד. וכיוון שסגולה זו יעילה, והיא עתידה לעורר את העץ העקר מתרדמתו, נאסר לעשותה בשביעית.

* * *

בהלכה אחרת נאמר: "סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אותו באבנים, ואין חוששין לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי" (תוספתא שביעית א, ט)

* הרב ד"ר מאיר גרוזמן, מרצה במחלקה לתלמוד ובלמודי יסוד ושימש בעבר ראש המרכז ללימודי יסוד.

אף הלכה זו עוסקת בסגולה. מדובר באילן המשיר את פירותיו כשהם בוסר, ונהגו החקלאים למרוח אותו בצבע אדום (סיקרא) ולתלות על ענפיו אבנים כדי לביישו. פעולה זו מותרת בשנת השמיטה.

ואם תשאל: מה הבדל יש בין ההלכה הראשונה, האוסרת לתלות ייחור על עץ שאינו עושה פירות, להלכה השנייה, המתירה לצבוע את העץ ולתלות עליו אבנים? אשיבך: ההלכה הראשונה עוסקת בפעולה המעוררת את העץ לעשות פירות בשנת השמיטה, ואפשר לראות בה סיוע חקלאי ונראית כעבודה. לא כן בהלכה השנייה, שהמטרה בה למנוע הפסד, למנוע כמישה ולעצור בעד כיליון, ולכן מותר לעשותה. הסבר זה, הבא בתלמוד הירושלמי (שם), רואה בפעולה הנזכרת בהלכה השנייה סגולה, והיא מותרת, אף על פי שהיא מועילה.

לא כן בתלמוד הבבלי, המבחין בין הפעולה הראשונה, צביעת העץ, לבין הפעולה השנייה, הטענת אבנים (שבת סז ע"א; חולין עז ע"ב). הפעולה הראשונה אינה בגדר סגולה, אלא נעשית "כי היכי דליחזייה אינש וליבעו עליה רחמים" = כדי שיראו אנשים את הצבע ויבקשו רחמים עליו]. וגם הפעולה השנייה, הטענת האבנים אינה בגדר סגולה, אלא באה להחליש את כוחו של העץ, שלא יקדים להשיר את פירותיו.

לפנינו פעולת מודיעין ופעולה חקלאית טבעית לעצירת נשירת הפירות. שתי הפעולות, כאמור, מותרות.

ואם בסגולות עסקינן, עולה מכאן שסגולה המסייעת לעץ אסורה, וסגולה המונעת את ניוונו מותרת.

תגובה למאמרו של הרב ד"ר מאיר גרוזמן לפרשת בהר: סגולות חקלאיות

בשנת השמיטה

ארי לנדא

נוסף על הדעות שהובאו במאמרו החשוב של הרב ד"ר מאיר גרוזמן, אני מבקש להוסיף את דברי ליברמן ב"תוספתא כפשוטה", הכורך את פעולת הבאת ייחור של תאנה עם פעולת הפריה מיוחדת בתאנה הנקראת קפריפיקציה.¹ פגי התאנה מופרים בדרך כלל על ידי צרעה מיוחדת, ואם יש עץ שאינו מניב פירות, נהגו להצמיד אליו ענף של תאנה בר שפגיה עשירים בצרעות, כדי שתפרה את התאנה שאינה פורה. וכן מסביר ליברמן גם את הצירוף "תאנה שטר" (בכ"י רומי המילה שטר חסרה) כמציינת תאנה שוטה, תאנה בר. וראוי לציין כי פעולה זו הייתה מוכרת בימי חז"ל, והיא נזכרת גם בכתבי אריסטו ותיאופרסטוס היוונים.²

גם לעניין המלאכה השנייה המותרת בשמיטה, הטיפול באילן המשיר פירותיו, שנהגו החקלאים לסקרו בסיקרא ולהטעינו באבנים כדי לכופף את ענפיו, ידוע שכיפוף ענפי עץ משנה את האיזון ההורמונאלי בענף המכופף, דבר העשוי להביא לדחיית נשירת הפירות. פעולה זו נהוגה גם בימינו בעצים מסוימים, כגון האפרסמון. גם לגבי הצביעה בסיקרא, ראוי לציין כי לא מדובר בצביעה סתם בצבע אדום, אלא שימוש בסיקרא. עמר וסרי, בספרם על אלתימי, מציעים שתי אפשרויות לטיבה של פעולה זו: הסיקרא הוא חומר המיניום (minium), צבע אדום העשוי מתחמוצות עופרת או מינרל המטיט (Fe₂O₃) שאבקתו היא בצבע אדום כהה או חום.³ ייתכן שהצביעה בסיקרא יסודה כנראה באמונה בסגולתה, אלא שצביעת גזע העץ בסיקרא מסייעת לשיקומו. טיפול דומה, מריחת טיט על גזע העץ, נזכר בתוספתא (שביעית א, ט).

לסיכום: נראה לי שהבחנת האמוראים בין מלאכה האסורה בשביעית לבין מלאכה המותרת בשביעית אינה רק הבחנה בין סגולות, אלא יסודה בהכרה עמוקה שיש בכל מלאכה גם יסוד ראי.

* הרב ארי לנדא, מרצה במדרשה לבנות ודוקטורנט במחלקה ללימודי א"י וארכיאולוגיה.

¹ ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, שביעית, ירושלים תשמ"ח, עמ' 491.

² Theophrastus, *De Causis Plantarum*, Einarson (ed.), London, 1989, II, IX, 5.

³ ז' עמר וי' סרי, ארץ ישראל וסוריה על פי תאורו של אלתימי, רמת-גן תשס"ד, עמ' 56-58.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה